

ارزیابی و رتبه‌بندی عوامل موثر بر ادراک حس معنویت در فضای داخلی مساجد* مطالعه موردی: مسجد نصیرالملک - شیراز

محمد رضا ملکی^۱، قادر بایزیدی^{۲*} (نویسنده مسئول)، علی یونسی^۳، فرزین چاره‌جو^۴

^۱ دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

^۲ استادیار، گروه معماری، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

^۳ استادیار، گروه علوم اعصاب، دانشکده فناوری‌های نوین پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

^۴ استادیار، گروه طراحی و برنامه‌ریزی شهری، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

(تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۰۴ تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۲۱)

چکیده

طراحی مساجد در تاریخ معماری ایران، همواره نقطه به اوج رسیدن هنر و معماری اسلامی بوده است. معماری مساجد به دنبال الهام از مفاهیم کلام الهی است تا فضایی ایجاد نماید که عالم ملکوت و عالم ناسوت را قرین هم سازد و فضای معنوی واحدی را بیافریند. در این پژوهش به بررسی میزان تاثیرگذاری عوامل موثر بر ادراک حس معنویت در فضای داخلی مسجد نصیرالملک شیراز پرداخته شده است. در این راستا ابتدا پارامترهایی که در ادراک حس معنویت موثر هستند مشخص شد و سپس تعداد ۱۲۰ پرسشنامه از دانشجویان معماری و شهرسازی دانشگاه شیراز جمع‌آوری گردید که روایی و پایایی آن توسط آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفته است. سپس با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری حداقل مربعات جزئی (PLS-SEM) به تجزیه و تحلیل پرداخته تا رابطه بین پارامترها بر یکدیگر مشخص گردد. عوامل موثر بر ادراک حس معنویت، عوامل اجتماعی، عوامل حسی، عوامل کالبدی و عوامل محیطی می‌باشد که نتایج نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری در رتبه شاخص‌ها وجود دارد. در ادامه شاخص‌ها بر اساس میزان تاثیر بر ادراک معنویت از رتبه ۱ به معنای بیشترین تاثیر تا رتبه ۱۵ به معنای کمترین تاثیر مرتب شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد بیشترین تاثیر بر ادراک معنویت مربوط به شاخص‌های کالبدی است.

واژگان کلیدی: معماری، حس معنویت، مسجد نصیرالملک، روش معادلات ساختاری.

مقدمه

ایران کشوری با معماری طولانی و احیاکننده ارزش‌های گذشته است (Sarram et al, 2019). مساجد در تاریخ معماری ایران همیشه در اوج هنر و معماری اسلامی بوده‌اند. معماری مساجد به دنبال الهام گرفتن از مفاهیم کلام الهی است تا فضایی را ایجاد کند که از دنیای مادی به دنیای آسمانی بپیوندد و یک محیط معنوی واحد ایجاد کند (Sadeghi Habibabad et al, 2020). مساجد بخش مهمی از هر جامعه اسلامی است و در درجه اول مکانی است که ارتباطات معنوی و اجتماعی میان مسلمانان بیان و برقرار می‌شود و نقش اساسی در ترویج فرهنگ، تمدن، اسلامی، تربیت و... داشته و دارد (Morris et al, 2013). استدلال تنوریک اصلی این است که، در حالی که دین می‌تواند به‌عنوان یک پل عمل کند (مهدی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۷، ۶۰) و از این طریق بسیاری از پیوندهای ضعیف را در یک کالبد ایجاد کند، معنویت می‌تواند این روابط را عمیق‌تر کرده که از طریق طراحی کالبد مناسب، بکارگیری رنگ‌ها و طیف‌های گوناگون، فضایی آرام این ادراک حسی را بوجود آورد (Kurt et al, 2016). بررسی مؤلفه‌های محیطی در یک اثر معماری، به ویژه مساجد اسلامی، مستلزم درک دقیق این مفهوم و عوامل مؤثر آن است. در معماری مساجد گذشته، الگوهای خاص همیشه از یک روند مداوم پیروی کرده‌اند که باعث ایجاد رابطه‌ی منطقی با زمان قبل و بعد می‌شود، اما این استمرار و روند امروزه دیده نمی‌شود. در فرآیند ادراک محیط، بخش زیادی از شناخت و تماس با دنیای خارج به وسیله اندام‌های حسی حاصل می‌شود (لطفی، ۱۳۹۴) و بخشی دیگر مربوط به ویژگی‌های فردی و اجتماعی شخص است. در این مقاله ابتدا به بررسی عوامل مؤثر بر ادراک حس معنویت در فضای داخلی مساجد پرداخته و سپس این عوامل در مسجد نصیرالملک بررسی و نهایتاً رتبه‌بندی شده است.

سوال اساسی پژوهش: عوامل مؤثر بر ادراک حس معنویت در فضای داخلی مساجد چیست و اولویت‌بندی آن به چه صورت است؟

فرضیه پژوهش: میان عوامل مؤثر بر ادراک حس معنویت در فضای داخلی مساجد رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

در این پژوهش، رابطه‌ی بین متغیرها با استفاده از روش همبستگی و سپس از طریق معادلات ساختاری انجام شده است. جامعه آماری بر اساس فرمول کوکران شامل ۱۲۰ نفر می‌باشد که از میان دانشجویان معماری و شهرسازی دانشگاه شیراز و به صورت «تصادفی ساده» انتخاب شده است. ابزار پژوهش پرسشنامه است و پیوند آن به صورت آنلاین در دسترس جامعه‌ی آماری قرار گرفت. از روش معادلات ساختاری ۱ در نرم‌افزار آماری SPSS و PLS برای آزمون مدل رگرسیون و تناسب استفاده شد. از آزمون همبستگی پیرسون نیز برای تعیین رابطه بین متغیرهای تحقیق استفاده شد.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش

مفهوم معنویت سرشار از معانی مختلف و پیچیده است؛ این کلمه به صورت پراکنده در زمینه‌های مختلفی چون دین، معماری، موسیقی، نقاشی، ادبیات و نجوم پراکنده شده است. دستیابی به معنویت با شناخت توانایی‌های نهادینه شده در وجود بشریت برجسته است. ایجاد فاصله معماری امروز مساجد از بعد معنوی، تامل و تحقیق زیادی دارد، زیرا در کلیه جوامع جهانی، این موضوع در زندگی روزمره انسان یک ارزش محسوب می‌شود و تا جایی پیش رفته است که علم پزشکی آن را عنوان می‌کند. (Sadeghi Habibabad et al, 2019). معنویت، مجموعه جنبه‌های فکری، اخلاقی، فرهنگی و عاطفی انسان یا محصولات فکری او بوده و نیز به معنای غیر مادی آورده می‌شود. «حالت یا کیفیت مرتبط بودن به جوهرهای معنوی» و نیز «دل بستگی به چیزهای معنوی». همچنین، معنویت یعنی، آن چه مربوط به روح است (basu et al, 2019). اصطلاح معنویت و مشتقات آن گرچه در متون اصلی اسلامی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، اما در ادبیات مسلمانان چه در فارسی و چه در زبان عربی رواج دارد (MahdiNejad et al, 2019).

معماری مساجد به‌عنوان فضاهای عبادتگاهی، مهمترین نمود معماری اسلامی محسوب می‌شود که در پهنه گسترده سرزمین‌های اسامی از تنوع و گوناگونی خاصی از نظر نحوه طراحی و چگونگی برخورد با اقلیم خاص آن مناطق برخوردار است (حمزه‌نژاد و عربی، ۱۳۹۳، ۴۸). مساجد و مؤلفه‌های اساسی آن‌ها به افرادی منتهی می‌شوند که از فضای غیر معنوی به معنوی می‌روند و باید جنبه‌های بصری و معنوی را فراهم کنند. معماری مسجد از موضوع‌های حساس هنر معماری است؛ چرا که مکان تعامل نفس انسانی با مراتب عالیه عالم وجود است. معماری مسجد می‌تواند در جریان ارتباط نفس ذی وجود انسانی با مراتب عالیه وجود، دخیل و مؤثر بوده و تسهیل‌کننده ادراکات معنوی و عرفانی باشد (صارمی و همکاران، ۱۳۹۵، ۶۶). معماری هر ساختمان حول یک سیستم سلسله مراتبی کاربردی، مکانی، بصری و رسمی شکل می‌گیرد و در مورد موضوع خاص مساجد، این سیستم با توجه به اهمیت محور قبله به عنوان یک جهت‌گیری معنوی (Fattahi & Omrani Pour, 2014) بنا شده است. با بررسی سوابق پژوهشی موضوع حس معنویت در معماری مشاهده خواهیم نمود که اندیشمندانی چون نصر و بورکهارت به بیان مفاهیم و ریشه‌های پنهان احساسات روحانی و معنوی در کالبد معماری از طریق بازخوانی رمزپردازی و حکمت‌های متعالی نهفته در معماری ایرانی اسلامی به صورت کیفی پرداخته‌اند (نصر، ۱۳۸۱: ۸) (بورکهارت، ۱۳۶۵: ۱۰) (نقی زاده، ۱۳۸۵: ۷). در علم روان‌شناسی و پزشکی منابع و پژوهش‌هایی در باب معنویت انجام شده که اکثراً به روش آزمایشگاهی علوم اعصاب شناختی و تأثیر بعد معنوی بر بهبود بیماران دلالت دارد؛ در پژوهش دیگری (هومانی راد و طاهباز، ۱۳۹۲)، نقش نور روز

سبز، آبی، سفید رنگ‌های زرد، قرمز و سیاه اولویت‌های بعدی را در ایجاد فضای معنوی به خود اختصاص داده بودند. شلین (Sheline, 2019)، در مقاله‌ای، طراحی مساجد بر اساس ادراک را مورد بررسی قرار دادند که یافته‌ها دلالت بر درک استفاده از ساختارهای مذهبی نمادین به عنوان ابزاری برای بومی سازی دارد که غالباً به دلیل تمایل به پیوند ناسیونالیسم با دیدهای سکولار مدرنیته مورد غفلت واقع می‌شوند. در پژوهش علی نژادطیپی و همکاران (۱۳۹۵)، از میان ویژگی‌های کالبدی (تزیینات، نفوذپذیری و دسترسی) مولفه‌ی دسترسی به مکان بیشترین تاثیر را در ایجاد حس تعلق به مکان مسجد نصیرالملک داشته و تعاملات اجتماعی استفاده‌کنندگان و همچنین ویژگی‌های شناختی و ادراکی فرد همچون خاطره و عادت تاثیر بسزایی در استفاده و ایجاد حس تعلق به مسجد نصیرالملک داشته‌اند. صلاح‌الدین و همکاران (Salah El Din et al, 2020)، در مطالعه‌ای همچنین نشان می‌دهند که چگونه مواد، بافت، رنگ، سایه و نور تاثیر می‌گذارد. محصول معماری و روش‌های معماری در شکل‌گیری معماری و حس معنویت تاثیر داشته است. براساس بررسی تحقیقات فوق، معیارهای کالبدی سازه (رنگ، فرم، تزیینات و...) بر ایجاد حس معنویت تاثیر گذار است.

ب) مولفه‌های حس: مهدی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهش خود به بررسی راهبردی مولفه‌های حس (شنوایی، بویایی، لامسه، بینایی) و تاثیر آن بر درک حس معنویت در معماری داخلی مساجد پرداختند. نتایج حاصله از این پژوهش نشان می‌دهد که در مولفه‌های بینایی، بویایی و شنوایی بر درک حس معنویت تاثیر معناداری داشته است؛ همچنین در مولفه‌ی لامسه بر درک حس معنویت بر اساس تحلیل داده‌ها رابطه

در ایجاد فضای معنوی در مساجد معاصر بررسی شده است و نقش مؤلفه‌های ایجاد حس معنویت؛ در پژوهش‌های (شهیدی و فرج‌نیا، ۱۳۹۱: ۹۷)؛ و (معمارزاده طهران و صانعی، ۱۳۹۰: ۲) به چشم می‌خورد. همچنین در پژوهش صورت گرفته توسط مهدی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۷)، با عنوان «رتبه‌بندی شاخص‌های آرامش معنوی در معماری مساجد سنتی مبتنی بر ادراک حس معنویت، با بهره‌گیری از روش ویگور»، معماری مساجد یزد از لحاظ شاخص‌های معنوی بررسی می‌شود. در پژوهش دیگری از مهدی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «تبیین راهبردی مولفه‌های حسی در معماری مساجد مبتنی بر درک حس معنویت» به مولفه‌های حسی همچون بینایی، بویایی، شنوایی و لامسه و میزان تاثیرگذاری آن بر ادراک حس معنویت پرداخته است. همچنین در پژوهش دیگری از مهدی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «تحلیل و اولویت‌بندی سلسله مراتبی (ANP) مولفه‌های موثر بر حس معنویت در فضای مساجد با تاکید بر مولفه نور» در مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان پرداخته است و میزان تاثیرگذاری رنگ‌ها در ایجاد حس معنویت را بررسی می‌کند. سبک‌روح و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای به بررسی تعاریف معنویت و نقش نور و شکل‌گیری حس معنویت در فضای معماری پرداخته‌اند. ادراک تجربه حسی ما از دنیای پیرامونمان، مستلزم بازشناسی و شناخت محرک‌های محیطی و نیز اقدامات واکنشی به این محرک‌هاست. در این راستا به مولفه‌های تاثیرگذار در ادراک تجربه حسی اشاره خواهد شد.

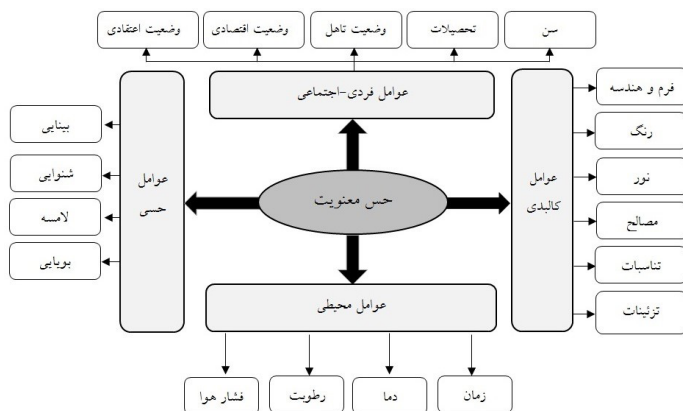
الف) مولفه‌های ظاهری (کالبدی): صادقی حبیب‌آباد و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهش خود و طبق آنالیز در نمونه‌ها، طیف رنگی فیروزه از نظر ایجاد حس آرامش در اولویت اول و به ترتیب

جدول شماره ۱: عوامل موثر بر حس معنویت

ابعاد مولفه‌ها	زیر شاخه‌های مشخص هر مولفه	مراجع
مولفه‌های حسی	حس بویایی	(Hashmi et al, 2018)
	حس بینایی	(مهدی نژاد و همکاران؛ ۱۳۹۷)
	حس لامسه	(shamgoli et al, 2011)
مولفه‌های اجتماعی	سن (تاثیر سن بر ایجاد حس معنویت)	(Cuthbert et al, 2008)
	تحصیلات (دیدگاه افراد تحصیل کرده یا نکرده...)	(آقابابایی و همکاران، ۱۳۸۸)
	وضعیت تاهل	(شاهرودی و همکاران، ۱۳۹۳)
	وضعیت اقتصادی (قشرهای متفاوت جامعه)	
مولفه‌های ظاهری (کالبدی)	وضعیت اعتقادی (ابعاد مادی و اقتصادی افراد)	
	فرم (مدرن، سبک تاریخی، گنبد و مناره ها...)	
	هندسه سازه (منظم یا نامنظم بودن، اشکال هندسی در نما...)	(بمانیان و همکاران، ۱۳۹۳)
	نقوش (تاریخی، باستانی، آیات و روایات، طرح‌های مذهبی...)	(کاظمی و همکاران، ۱۳۹۰)
	هنرهای ایرانی (منبت کاری درها، سنگ تراشی، قدمت بنا (مصالح، فرسودگی، نوسازی، بازسازی شده) تزیینات معماری (آینه‌کاری، نقاشی...)	(Cuthbert et al, 2008)

معناداری مشاهده نشده است. زبردستان و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای بررسی کردند بکارگیری ادراکات حسی در فرآیند طراحی معماری امریست که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. (ج) مولفه‌های فردی اجتماعی: شاهرودی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای بررسی کردند جنسیت یکی از عوامل تعیین کننده در مطلوبیت شاخص‌های کالبدی مسجد از دیدگاه استفاده کنندگان آن است که در پی یافتن ارتباط معنادار بین جنسیت و معماری مساجد با هدف رضایت مندی تمامی گروه‌های استفاده کننده به خصوص زنان و بالا بردن احساس معنویت آنان در فضای مسجد با در نظر گرفتن نیازهای فیزیکی و روانی زنان در طراحی معماری مساجد است. بررسی تحقیقات فوق، معیارهای فردی-اجتماعی بر ایجاد حس معنویت تاثیر گذار است.

(د) مولفه‌های محیطی: عوامل محیطی همچون زمان حضور در فضا، دمای محیط، رطوبت محیط و فشار هوا از عوامل مهم در ادراک محیط و بروز احساسات می‌باشد. در پژوهش مقصودی و همکاران (۱۳۹۶) مشخص گردید در دماهای مختلف، متناسب با هندسه فضا و نحوه قرارگیری پوشش گیاهی فعالیت امواج مغزی متفاوت بوده و احساس خوشایندی، آرامش و راحتی و نوآوری و هیجان‌انگیزی نیز در افراد تغییر خواهد کرد. بنابراین عوامل محیطی با حس معنویت تاثیر معناداری دارد. ولی در این پژوهش با توجه به اینکه افراد فضای مسجد را از طریق تماشای عکس مشاهده می‌کنند (و حضور فیزیکی در فضا ندارند) این عامل را برای همه‌ی آزمودنی‌ها یکسان و صفر در نظر گرفته شده است. با توجه به مباحث مطرح شده مدل مفهومی (شکل ۱) ارائه می‌گردد که مبنای ادامه پژوهش خواهد بود

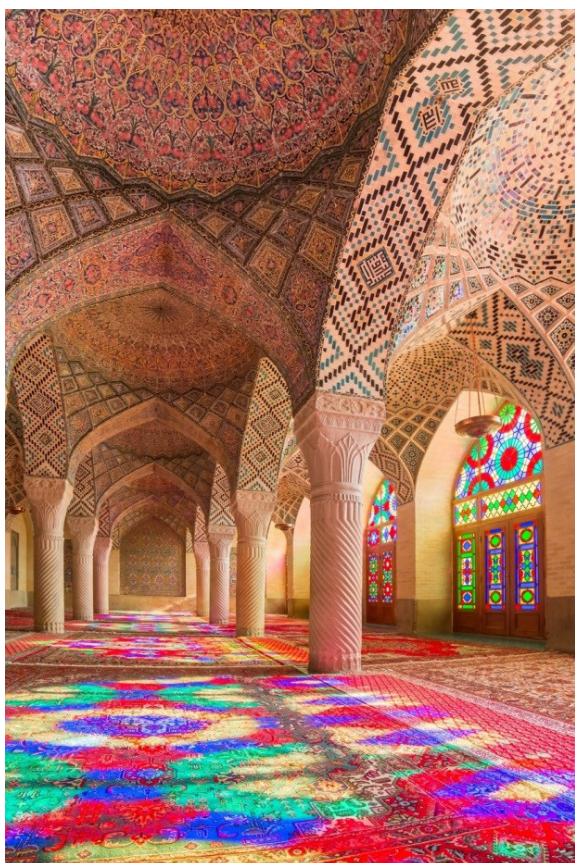

شکل شماره ۱: مدل مفهومی تحقیق؛

مطالعه موردی تحقیق؛ مسجد نصیر الملک

مسجد نصیرالملک شیراز یکی از مساجد قدیمی و مهم شهر شیراز است که در دوره قاجار ساخته شده است. این مسجد دارای دو شبستان شرقی و غربی است که هر دوی این شبستان‌ها برخلاف معمول به خاطر جهت‌گیری ساختمان، در امتداد محور قبله واقع شده‌اند. شبستان غربی پوشش آجری داشته و بیشتر بر روی آن کار شده و زیباتر است. شبستان شرقی به زیبایی شبستان غربی

نیست و در واقع شبستان زمستانه بوده و دارای هفت ستون بدون طرح و ساده است که در وسط قرار گرفته‌اند. طاق این شبستان بر روی ستون‌های سنگی و با طرح مارپیچ بر روی آن در دو ردیف شش تایی و به تعداد دوازده عدد قرار گرفته و همچنین دارای هفت درگاه با هفت در چوبی و شیشه‌های رنگارنگ می‌باشد که این شبستان را به صحن مسجد مرتبط می‌کند. طاق و دیوارهای این شبستان با کاشی‌کاری‌های فیروزه‌ای و سقف آن با نقش گل و بوته و آیات قرآنی مزین گشته است. این شبستان در واقع شبستان تابستانه محسوب می‌شود (احمدی شلمانی، ۱۳۹۰، ۲۴). شبکه‌بندی پنجره‌های اورسی این مسجد و مفروش‌سازی شیشه‌های الوان در پنجره‌های اورسی، رسمی‌بندی و طاسه‌سازی از کاشی خشتی خُرد هفت رنگی و بسیاری دیگر، از ویژگی‌های بارز این مسجد می‌باشد (زمرشیدی و زمرشیدی، ۱۳۹۳، ۱۱). بازی با رنگ و نور در این مسجد، یکی از شاهکارهای معماری مساجد محسوب می‌شود که میراث‌دار سنت‌های معماری زنده و قاجاریه می‌باشد. حضور رنگ و نور در این فضا بیانگر اوج تسلط و توان معماران ایرانی به خلق فضایی ملکوتی بوده است (بخشوده، ۱۳۹۴). شکل ۲ نمای داخلی از شبستان غربی می‌باشد

شکل شماره ۲: نمای داخلی مسجد نصیرالملک شیراز؛
 مأخذ: URL

بحث و تحلیل یافته‌ها

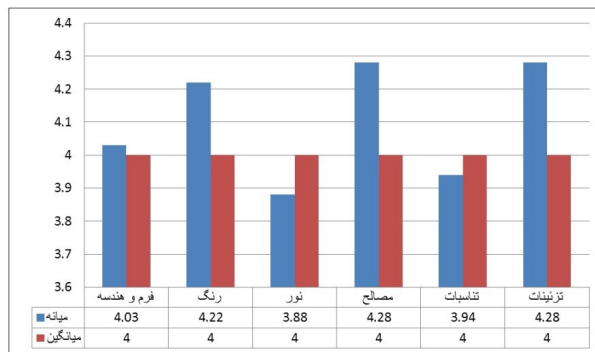
تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS 25 و Smart PLS 3 انجام شد. در بخش استنباطی از آزمون تحلیل عاملی تاییدی، آزمون تی تک نمونه‌ای و آزمون رتبه‌بندی فریدمن استفاده شد. از آزمون تحلیل عاملی تاییدی برای بررسی اعتبار

و پایایی پرسشنامه و وجود رابطه بین متغیرهای اصلی با مولفه‌ها و سوالات استفاده شد. در آزمون تی تک نمونه‌ای، میانگین شاخص‌های موثر بر ادراک معنویت بررسی شد و رتبه‌بندی ۱۵ شاخص با آزمون رتبه‌بندی فریدمن صورت گرفت. در جدول (۲) توصیف متغیرهای پژوهش و نرمال بودن آن ارائه شده است.

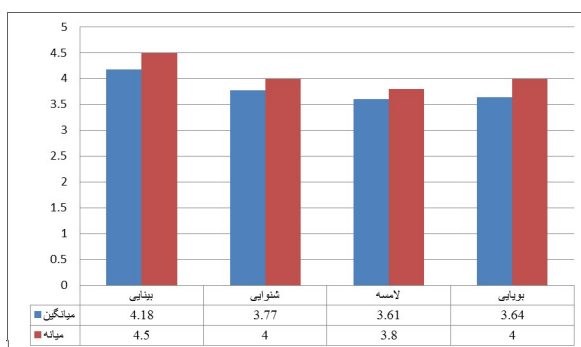
جدول شماره ۲: توصیف متغیرهای پژوهش و نتایج نرمال بودن

عامل‌ها و شاخص‌ها	میانگین	میانه	انحراف استاندارد	کجی	کشیدگی
سن	۳/۸۹	۴/۰۰	۱/۰۳	۰/۱۳۴	-۰/۱۱۶
تحصیلات	۳/۵۶	۴/۰۰	۰/۹۱	-۰/۴۹۳	-۰/۲۹۶
وضعیت تاهل	۳/۶۴	۴/۰۰	۱/۱۱	۰/۲۲۶	-۰/۵۲۳
وضعیت اعتقادی	۳/۶۸	۴/۰۰	۱/۰۳	۰/۰۵۸	-۰/۶۱۳
وضعیت اقتصادی	۳/۲۷	۴/۰۰	۱/۱۲	-۰/۹۵۸	-۰/۳۹۶
شنوایی	۳/۶۱	۳/۸۰	۰/۸۶	۰/۲۱	۰/۳۶۲
بینایی	۴/۱۸	۴/۵۰	۰/۹۹	-۰/۱۴۳	-۰/۸۵۹
لامسه	۳/۶۴	۴/۰۰	۰/۹۴	-۰/۲۹۱	-۰/۸۳۱
بوایی	۳/۷۷	۴/۰۰	۰/۹۵	-۰/۳۳۲	-۰/۹۵۱
فرم و هندسه	۴/۰۳	۴/۰۰	۰/۷۱	-۰/۹۶۲	۰/۷۷۳
رنگ (دیوار، کف، سقف)	۴/۲۲	۴/۰۰	۰/۵۴	-۰/۷۹۸	۰/۷۰۳
نور فضا	۳/۸۸	۴/۰۰	۰/۸۶	-۰/۷۲۶	-۰/۳۰۲
مصالح	۴/۲۸	۴/۰۰	۰/۵۲	-۰/۴۸۲	-۰/۹۰۲
تناسبات	۳/۹۴	۴/۰۰	۰/۶۵	-۰/۵۸۲	-۰/۷۰۳

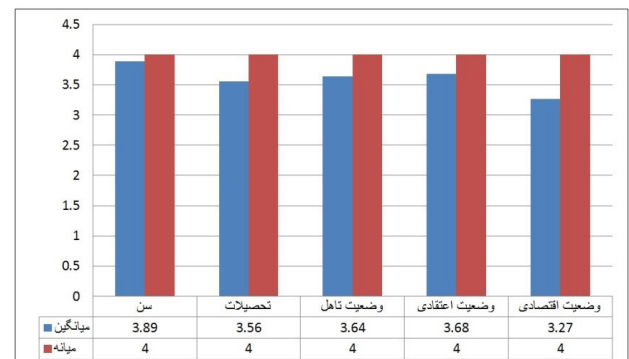
بالاترین میانگین را شاخص سن با میانگین ۳/۸۹ و وضعیت اعتقادی با میانگین ۳/۶۸ دارد. بررسی میانگین شاخص‌های عوامل حسی نشان می‌دهد بالاترین میانگین را شاخص بینایی با میانگین ۴/۱۸ و شنوایی با میانگین ۳/۷۷ دارد. بررسی میانگین شاخص‌های عوامل کالبدی نشان می‌دهد بالاترین میانگین را شاخص تزئینات با میانگین ۴/۲۸ و مصالح با میانگین ۴/۲۸ دارد.

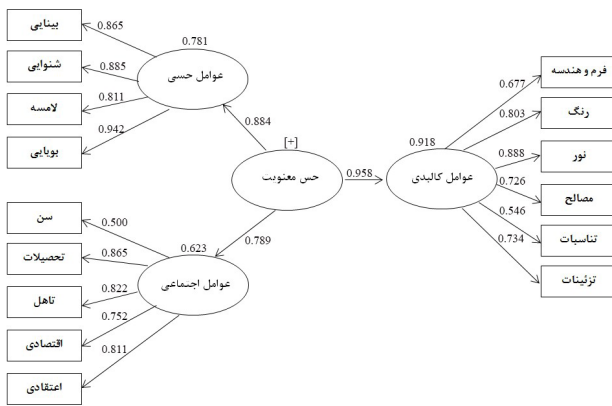
نمودار شماره ۳: توصیف متغیر عوامل کالبدی

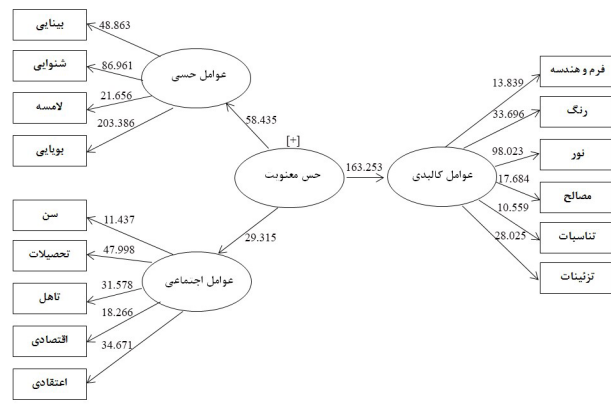
نمودار شماره ۴: توصیف متغیر عوامل حسی

نمودار شماره ۲: توصیف متغیر عوامل فردی-اجتماعی

شکل شماره ۴: مدل اندازه‌گیری مقیاس ادراک معنویت در حالت ضرایب استاندارد

شکل شماره ۳: مدل اندازه‌گیری مقیاس ادراک معنویت در حالت مقدار تی یا معنی‌داری

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد مقادیر پایایی ترکیبی عامل‌ها از حداقل ۰/۸۷ برای عوامل اجتماعی تا حداکثر ۰/۹۳ برای عوامل حسی بدست آمده است. تمامی مقادیر آلفای کرونباخ نیز بیشتر از ۰/۷۰ است که کمترین مقدار مربوط به عامل عوامل اجتماعی با مقدار ۰/۸۱ است. نتایج بدست آمده از آزمون مدل اندازه‌گیری بدین معناست که سوالات و عامل‌های مربوط به ادراک معنویت دارای اعتبار و پایایی مناسبی هستند.

میزان تاثیر عامل‌ها و شاخص‌ها بر ادراک معنویت جهت سنجش میانگین عامل‌ها و شاخص‌ها و مقایسه آن با مقداری استاندارد یا مفروض از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. آزمون t تک نمونه‌ای زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که یک نمونه از جامعه داشته باشیم و می‌خواهیم میانگین آن را با یک حالت معمول یا استاندارد و یا حتی با یک عدد فرضی و مورد انتظار مقایسه کنیم. دامنه نمرات پرسشنامه طیف لیکرت ۵

با توجه به نمودار (۲)، (۳)، (۴) میانگین و میانه عوامل کالبدی سطح معنادارتری نسبت به پارامترهای حسی، عوامل فردی - اجتماعی دارد.

آزمون مدل: مدل پژوهش در این بخش مورد سنجش قرار گرفت و جهت بررسی اعتبار و پایایی پرسشنامه و مدل پژوهش از تکنیک تحلیل عاملی تاییدی و شاخص‌های بارعاملی، میانگین واریانس استخراج شده، پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج در جدول (۳) و شکل‌های (۳) و (۴) آمده است.

یافته‌ها نشان داد تمامی بارهای عاملی معنی‌دار هستند و از نظر آماری، وجود همبستگی بین سوالات با مولفه‌ها و با ادراک معنویت مورد تایید قرار می‌گیرد. بررسی بارهای عاملی نشان از تایید اعتبار تمامی سوالات مقیاس ادراک معنویت دارد. تمامی بارهای عاملی بدست آمده مقادیر مناسب و بالاتر از ۰/۴۰ دارند و به معنای تایید اعتبار تمامی سوالات یا شاخص‌ها است.

جدول شماره ۳: نتایج تحلیل عاملی تاییدی: بررسی روایی و پایایی پرسشنامه

عامل	شماره سوال	بار عاملی	مقدار تی	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ
عوامل اجتماعی	سن	۰/۵۰	۱۱/۴۴	۰/۵۸	۰/۸۷	۰/۸۱
	تحصیلات	۰/۸۶	۴۸			
	وضعیت تاهل	۰/۸۲	۳۱/۵۸			
	وضعیت اعتقادی	۰/۷۵	۱۸/۲۷			
	وضعیت اقتصادی	۰/۸۱	۳۴/۶۷			
عوامل حسی	بینایی	۰/۸۶	۴۸/۸۶	۰/۷۶	۰/۹۳	۰/۹۰
	شنوایی	۰/۸۸	۸۶/۹۶			
	لامسه	۰/۸۱	۲۱/۶۶			
	بوایی	۰/۹۴	۲۰۳/۳۹			
عوامل کالبدی	فرم و هندسه	۰/۶۸	۱۳/۸۴	۰/۵۴	۰/۸۸	۰/۸۲
	رنگ (دیوار، کف، سقف)	۰/۸۰	۳۳/۷۰			
	نور فضا	۰/۸۹	۹۸/۰۲			
	مصالح	۰/۷۳	۱۷/۶۸			
	تناسبات	۰/۵۵	۱۰/۵۶			
	تزئینات	۰/۷۳	۲۸/۰۲			

جدول شماره ۴: آزمون تی تک نمونه‌ای جهت بررسی میانگین عامل‌ها و شاخص‌ها موثر بر ادراک معنویت با مقدار استاندارد (معیار = ۳/۵)

عامل‌ها و شاخص‌ها	میانگین	تفاوت میانگین	درجه آزادی	مقدار t	سطح معنی‌داری
سن	۳/۸۹	-۰/۳۹	۱۱۹	۴/۱۸	< ۰/۰۰۱
تحصیلات	۳/۵۶	-۰/۰۶	۱۱۹	۰/۷۱	۰/۴۸۲
تاهل	۳/۶۴	-۰/۱۴	۱۱۹	۱/۴۰	۰/۱۶۳
اعتقادی	۳/۶۸	-۰/۱۸	۱۱۹	۱/۸۶	۰/۰۶۵
اقتصادی	۳/۲۷	-۰/۲۳	۱۱۹	-۲/۲۸	۰/۰۲۴
اجتماعی	۳/۶۱	-۰/۱۱	۱۱۹	۱/۳۶	۰/۱۷۸
بینایی	۴/۱۸	-۰/۶۸	۱۱۹	۷/۵۸	< ۰/۰۰۱
شنوایی	۳/۶۴	-۰/۱۴	۱۱۹	۱/۶۵	۰/۱۰۲
لامسه	۳/۷۷	-۰/۲۷	۱۱۹	۳/۰۷	۰/۰۰۳
بویایی	۳/۸۴	-۰/۳۴	۱۱۹	۳/۸۲	< ۰/۰۰۱
عوامل حسی	۳/۸۶	-۰/۳۶	۱۱۹	۵/۷۴	< ۰/۰۰۱
فرم و هندسه	۴/۰۳	-۰/۵۳	۱۱۹	۸/۲۴	< ۰/۰۰۱
رنگ(دیوار، کف، سقف)	۴/۲۲	-۰/۷۲	۱۱۹	۱۴/۶۱	< ۰/۰۰۱
نور فضا	۳/۸۸	-۰/۳۸	۱۱۹	۴/۸۷	< ۰/۰۰۱
مصالح	۴/۲۸	-۰/۷۸	۱۱۹	۱۶/۴۵	< ۰/۰۰۱
تناسبات	۳/۹۴	-۰/۴۴	۱۱۹	۷/۴۲	< ۰/۰۰۱
تزئینات	۴/۴۷	-۰/۹۷	۱۱۹	۱۴/۹۳	< ۰/۰۰۱
کالبدی	۴/۱۴	-۰/۶۴	۱۱۹	۱۹/۴۷	< ۰/۰۰۱

جدول شماره ۶: نتیجه آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی شاخص‌ها

رتبه	متغیرها	میانگین رتبه
۱	تزئینات	۱۰/۳۴
۲	مصالح	۹/۶۴
۳	بینایی	۹/۲۷
۴	رنگ(دیوار، کف، سقف)	۹/۲۱
۵	فرم و هندسه	۸/۷۵
۶	تناسبات	۸/۲۳
۷	سن	۸/۱۸
۸	نور فضا	۸/۰۶
۹	بویایی	۷/۷۳
۱۰	وضعیت اعتقادی	۷/۵۸
۱۱	لامسه	۷/۳۹
۱۲	وضعیت تاهل	۷/۱۸
۱۳	شنوایی	۶/۷۸
۱۴	تحصیلات	۶/۳۶
۱۵	وضعیت اقتصادی	۵/۳

Chi Square= ۲۰۰/۷۲ ، df = ۱۴ ، p ≤ ۰/۰۰۱

گزینه‌ای و از ۱ تا ۵ است و در این آزمون ما میانگین نمونه را با مقدار ۳/۵ که مقداری بین متوسط تا زیاد است مقایسه می‌کنیم. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای نشان داد که تاثیر عامل‌ها را می‌توان در دو دسته متوسط تا زیاد قرار داد. نتایج نشان داد تاثیر عامل اجتماعی مقدار متوسط و تاثیر دو عامل حسی و کالبدی مقداری زیاد است. یافته‌ها نشان داد میانگین عامل اجتماعی برابر با ۳/۶۱ است که اختلاف معنی‌داری با مقدار مفروض ۳/۵ ندارد و نشان از تاثیر متوسط عامل اجتماعی بر ادراک معنویت دارد. میانگین عامل حسی و کالبدی به ترتیب ۳/۸۶ و ۴/۱۴ است که اختلاف معنی‌داری با مقدار متوسط دارد و نشان از تاثیر زیاد عامل حسی و کالبدی بر ادراک معنویت است ($p < 0.05$).

رتبه‌بندی شاخص‌ها

در این بخش با استفاده از آزمون رتبه‌بندی فریدمن، شاخص‌ها یا سوالات پرسشنامه که شامل ۱۵ شاخص است بر اساس نمرات بدست آمده اولویت‌بندی شدند. نتایج آزمون فریدمن نشان می‌دهد که رتبه‌بندی شاخص‌ها از نظر میزان تاثیر بر ادراک معنویت در مقایسه با یکدیگر چگونه است. نتایج آزمون فریدمن در جدول ۶ آمده است.

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده گردید، از میان عوامل تاثیرگذار در ادراک حس معنویت، ۴۵ درصد مربوط به عوامل کالبدی، ۲۶ درصد مربوط به عوامل حسی و ۲۲ درصد مربوط به عوامل فردی-اجتماعی می‌باشد.

نتیجه گیری

اهمیت پرداختن به مؤلفه «حس معنویت» برای شناخت و الگوگیری موفق جهت به کارگیری در معماری مساجد امروزی بر هیچ کس پوشیده نیست. اهمیت معنویت و رشد معنوی در انسان، در چند دهه‌ی گذشته به صورتی روزافزون توجه روان‌شناسان و متخصصان بهداشت روانی را به خود جلب کرده است. این ضرورت ایجاب می‌نماید که معماران با تلاش هرچه بیشتر و پژوهش‌های ارزشمند در این حوزه؛ به معماری بناهای مذهبی توجه ویژه داشته باشند. توجه ویژه به ارزش‌های مقدس برای معماری امروز مساجد در جهت برقراری و ایجاد مسائل معنوی و به خصوص توان فضای معماری در جهت ایجاد «حس معنویت»، ارزش محسوب شده و توجه معماران و طراحان در این زمینه مهم تلقی می‌گردد. در این پژوهش، ابتدا مدلی جهت عوامل موثر بر ادراک حس معنویت ارائه شده است که با استفاده از روش معادلات ساختاری در نرم‌افزار آماری SPSS و SmartPLS در نمونه موردی که فضای داخلی مسجد نصیرالملک بوده است، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد: حس معنویت با عوامل کالبدی بیشترین ارتباط را دارد و طبق فرضیات بدست آمده میانگین پارامترهای آن نظیر: تزئینات، مصالح، رنگ، نور، فرم و هندسه بیشتر است. در صورتی که حس معنویت با عوامل فردی-اجتماعی رابطه معنادار کمتری دارد و به این معناست که مشخصات هر فرد (وضعیت اقتصادی، تحصیلات، تاهل) تاثیری آنچنانی بر دریافت حس معنویت ندارد. همچنین عوامل حسی (بویایی، بینایی، لامسه و شنوایی)، بر دریافت حس معنویت تاثیر داشته‌اند و میانگین پارامترهای آن در حد متوسطی قرار دارد. بیشترین تاثیر حواس در ادراک حس معنویت، حس بینایی بوده است و حواس بویایی، لامسه و شنوایی در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. بدین ترتیب با آگاهی از نتایج این پژوهش و دانستن اهمیت عوامل کالبدی در ایجاد حس معنویت، ضرورت توجه و بکارگیری عناصری همچون نور، فرم هندسی، رنگ و تزئینات در طراحی‌های آتی مساجد توسط معماران تاکید می‌شود. همچنین پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های بعدی بر تک مولفه‌ها همچون رنگ، نور و یا هندسه تمرکز گردد و نقش تک مولفه در ایجاد حس معنویت در فضای داخلی مساجد مورد بررسی قرار گیرد بگونه‌ای که بتوان در مقیاس خردتر و به موضوعاتی همچون مکان قرارگیری بازشوها، میزان نور وارد شده، طیف رنگ‌ها و... پرداخته شود.

پی‌نوشت

1. Structural Equation Method

فهرست منابع و مراجع

- احمدی شلمانی، محمدحسین (۱۳۹۰)، **معماری معاصر مساجد**، فرهیختگان دانشگاه، تهران.
- آقابابایی، سارا؛ ملک‌پور، مختار و احمد عابدی (۱۳۸۸)، «اثربخشی آموزش کارکردهای اجرایی بر عملکرد تحصیلی کودکان با ناتوانی یادگیری املا»، **تازه‌های علوم شناختی**، سال ۱۴، شماره ۲، ۷۲-۶۳.
- بخشوده، پریسا (۱۳۹۴)، «معجزه رنگ و نور در مسجد نصیرالملک شیراز»، **اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری**، موسسه معماری و شهرسازی سفیران راه مهرازی، یزد.
- بمانیان، محمدرضا؛ هادیان‌پور، محمد؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد و محمد حق‌شناس (۱۳۹۳)، «ظرفیت‌سنجی به کارگیری پوسته‌های دوجداره در طراحی معماری اقلیم گرم و خشک ایران به منظور کاهش مصرف انرژی (نمونه موردی شهر یزد)»، **نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی**، شماره ۳، ۳۸-۲۹.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۶۵)، «داخلی بر اصول و روش هنر دینی»، **مجموعه مقالات هنر معنوی**، مطالعات دینی هنر، تهران.
- حمزه‌نژاد، مهدی و مائده عربی (۱۳۹۳)، «بررسی اصالت اسلامی ایرانی در مساجد نوگرای معاصر؛ مطالعه موردی: طرح مسجد چهارراه ولی عصر (عج) تهران»، **مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۱۵، ۴۷-۶۱.
- زبردستان، نجمه؛ موحد، خسرو و هادی کشمیری (۱۳۹۵)، «تبیین راهکارهای موثر در بکارگیری ادراکات حسی در فرایند طراحی معماری با رویکرد پدیده شناختی»، **مدیریت شهری**، ضمیمه شماره ۴۸، ۲۶۴-۲۴۵.
- زمرشیدی، حسین و زهرارزشیدی (۱۳۹۳)، «معماری مساجد ایران و هنرهای قدسی آن»، **مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۱۵، ۲۰-۵.
- سبک روح، مرضیه و علی‌اکبر حیدری (۱۳۹۲)، «تأثیر نور در شکلگیری حس معنویت در مساجد»، **اولین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی اسلامی و ترسیم سیمای شهری پایدار با گذر از معماری ایرانی-اسلامی و هویت گمشده آن**، زاهدان، مرکز آموزش علمی-کاربردی زاهدان.
- شاهرودی، عباسعلی؛ حسینی، حمزه و زینب مومنی (۱۳۹۳)، «بررسی میزان انطباق معماری مساجد با نیازهای زنان (مطالعه موردی: مساجد شهرستان ساری)»، **فصلنامه مطالعات شهر ایرانی و اسلامی**، شماره ۱۸، ۵۳-۳۹.
- شهیدی، شهریار و سعیده فرج‌نیا، سعیده (۱۳۹۱)، «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش نگرش معنوی»، **روان‌شناسی و دین**، شماره ۵ (۳)، ۹۷-۱۱۵.
- صادقی حبیب‌آباد، علی؛ مهدی‌نژاد، جمال‌الدین و حمیدرضا عظمتی (۱۳۹۷)، «بررسی و بازخوانی مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقاء "حس معنویت" در معماری مساجد»، **معماری و شهرسازی پایدار**، شماره ۶۱ (۱)، ۶۱-۷۸.
- صارمی، حمیدرضا؛ خدابخشی، سحر و متین خلاق‌دوست (۱۳۹۵)، «بررسی تطبیقی جهت‌گیری شیستان در مساجد سنتی و معاصر»، **مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۲۴، ۸۴-۶۵.
- علی‌نژاد طیبی، نسرین و فرشته بدیعی (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل موثر بر حس تعلق به مکان مسجد نصیرالملک شیراز»، **همایش ملی رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار منطقه‌ای**، مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

- work commitment: The case of Anatolian Tigers". *European Management Journal*, 34(6), 686–700. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2016.06.011>.
31. Mahdi Nejad, J., Azemati, H., & Sadeghi HabibAbad, A. (2019). "Investigating sacred architectural values of traditional mosques based on the improvement of spiritual design quality in the architecture of modern mosques (case study: Traditional mosques in Iran)". *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 29(1), 47-59.
 32. MahdiNejad, J-D., Azemati, H., & Sadeghi Habibabad, A. (2019). "Religion and spirituality: Mental health arbitrage in the body of mosques architecture". *Journal of Religion and Health*, 59: 1635–1651.
 33. Morris, A. E. J. (2013). "History of Urban Form Before the Industrial Revolution". Taylor & Francis. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=nRBEA-gAAQBAJ>
 34. Sadeghi Habibabad, A., Azemati, H., & Matracchi, P. (2019). "Using neurology sciences to investigate the color component and its effect on promoting the sense of spirituality in the interior space of the Vakil Mosque of Shiraz (using quantitative electroencephalography wave recording)". *Journal of Religion and Health*, 1-18.
 35. Sadeghi Habibabad, A., MahdiNejad, J. E. D., Azemati, H., & Matracchi, P. (2020). "Examination of the psychological impact and brainwaves functioning of the users of buildings and environments built based on promoting relaxation and spiritual sense". *Journal of Spirituality in Mental Health*. 2162–2149 :59
 36. Salah El Din, R., Hashim, O., & Hussein, A. (2020). "Reviving the architectural heritage values of Al-Aqmar Mosque as an architectural inherited and a source of inspiration for contemporary interior design". *Journal of Design Sciences and Applied Arts*, 1(1), 134-143.
 37. Sarram, A., Utaberta, N., & Asif, N. (2019). "Mosque in Compact Cities: Impact of Urbanization on Planning and Design of Contemporary Mosques in Nusantara". *International Journal of Engineering & Technology*, 8(1.9), 598-601.
 38. Shamqli, Gh., Yekita, H. (2011). "Basic Concepts in Hospital Architectural Design", Tehran: Soroush Danesh.
 39. Sheline, A. R. (2019). "Constructing an Islamic Nation: National Mosque Building as a Form of Nation-Building". *Nationalities Papers*, 47(1), 104-120.
 40. URL1: <https://unsplash.com/s/photos/iran-mosque>
 ۱۵. کاظمی، سید محمد و حسین کلاتری خلیل آباد (۱۳۹۰)، «ابزارهای پیام‌رسانی معنوی در معماری مسجد با تاکید بر نقش ایدئولوژی اسلامی»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، شماره ۴۶-۳۱.
 ۱۶. لطفی، افسانه و بهادر زمانی (۱۳۹۴)، «نقش مؤلفه‌های منظرحسی در کیفیت محورهاها مجهز محلی؛ (مطالعه موردی: محور علیقلی آقا در اصفهان)»، *فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری*، شماره ۱۳، ۴۳-۵۶.
 ۱۷. معمارزاده طهران، غلامرضا و مهدی صانعی (۱۳۹۰)، «تهیه ابزار استاندارد جهت سنجش معنویت در نظام اداری ایران»، *فصلنامه رسالت مدیریت دولتی*، شماره ۱. ۱-۲۷.
 ۱۸. مقصودی، میترا؛ شاهرودی، عباسعلی؛ مهنام، امین و محمدجواد مهدوی‌نژاد (۱۳۹۶)، «کاربرد مهندسی علوم اعصاب در بازشناسی احساسات و ادراک پارامترهای محیطی تأثیرگذار بر آسایش انسان در فضاهای باز شهری»، *اولین کنگره عمران، معماری و مطالعات شهری*، شیراز. ۲۴۱-۲۲۸.
 ۱۹. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ عظمتی، حمیدرضا و علی صادقی حبیب‌آباد (۱۳۹۷)، «رتبه‌بندی شاخص‌های آرامش معنوی در معماری مساجد سنتی مبتنی بر ادراک "حس معنویت" با بهره‌گیری از روش VIKOR»، *پژوهش‌های هستی‌شناختی*، شماره ۱۴، ۵۹-۸۲.
 ۲۰. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ عظمتی، حمیدرضا و علی صادقی حبیب‌آباد (۱۳۹۷). «تحلیل مولفه‌های موثر بر درک حس معنویت در کالبد معماری مساجد ایرانی دوره اسلامی»، *نخستین کنفرانس ملی شهر ایرانی اسلامی*، تهران، پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی.
 ۲۱. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ عظمتی، حمید و علی صادقی حبیب‌آباد (۱۳۹۸)، «تبیین راهبردی مؤلفه‌های حس معنوی در معماری مساجد ایران». *مطالعات ملی*، ۲۰ (۷۸)، ۷۷-۹۴.
 ۲۲. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین، و علی صادقی حبیب‌آباد (۱۳۹۸)، «تحلیل و اولویت‌بندی سلسله‌مراتبی (ANP) مولفه‌های موثر بر حس معنویت در فضای مساجد با تاکید بر مولفه نور»، *شیعه‌شناسی*، ۱۷ (۶۵)، ۳۲-۷.
 ۲۳. نصر، سید حسین (۱۳۸۱)، *معرفت و معنویت*، ترجمه انشا... رحمتی، تهران: دفتر پژوهش و نشر سهروردی.
 ۲۴. نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۵)، *مبانی هنر دینی در فرهنگ اسلامی؛ تجلیات عینی و کالبدی*، راهیان، اصفهان.
 ۲۵. هومانی‌راد، مرضیه و منصوره طاهباز (۱۳۹۲). «بررسی نقش نور روز در ایجاد فضای معنوی در مساجد معاصر». *معماری و شهرسازی آرمان شهر*، ویژه‌نامه منتخب مقالات اولین همایش روشنیابی و نورپردازی ایران، ۲۳-۱۱.
 26. Basu, J. (2019). "Place Spirituality in the imaginary locus: How real is the nonreal?". *Archive for the Psychology of Religion*, 41(1), 33-37.
 27. Cuthbert, A.R., (2008). "The Form of Cities: Political Economy and Urban Design". Blackwell Publishing.
 28. Fattahi S, Omrani Pour A. (2014). "Analysis of the Role of Qebla in the Spatial Organization of Contemporary Mosques in Ilam City". *Iran University of Science & Technology*. 2014; 2 (1):97-114
 29. Hashmi, A. (2018). "Philosophy of Interior Design in Mughal Era Mosques of Lahore: A Case Study of Maryam Zamani and Wazir Khan Mosques". *Journal of Art, Architecture and Built Environment*.
 30. Kurt, Y., Yamin, M., Sinkovics, N., & Sinkovics, R. R. (2016). "Spirituality as an antecedent of trust and net-

Evaluation and Ranking of Factors Affecting the Perception of Spirituality Sense in the Interior of Mosques; Case study: Nasir Al-Molk Mosque – Shiraz

Mohammad Reza Maleki

Phd Student, Department of Architecture, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

Qader Bayzidi *(Corresponding Author)

Assistant Professor, Department of Architecture, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

* E-Mail: q_Bayzidi@yahoo.com

Ali Yoonessi

Assistant Professor, Department of Neuroscience and Addiction Studies, School of Advanced Technologies in Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Farzin Charehjo

Assistant Professor, Department of Urban Planning and Design, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

Abstract:

The design of mosques in the history of Iranian architecture seems to be the Climax of Islamic art and architecture. The architecture of mosques seeks inspiration of concepts of the divine world in order to create an atmosphere that connect the material world to the immaterial world and creates a single spiritual space. In this study, the effect of factors affecting the perception of spirituality in the interior of Nasir Al-Molk Mosque in Shiraz has been investigated. In this regard, first the parameters that affect the perception of the sense of spirituality are determined and then 120 questionnaires are collected from architecture and urban planning students of Shiraz University, the validity and reliability of which has been confirmed by Cronbach's alpha. Then, by modeling the structural equations of partial least squares (PLS-SEM), it is analyzed to determine the relationship between the parameters on each other. Factors affecting the perception of spirituality are social, sensory, somatic and environmental factors that the results show that there is a significant difference in the ranking of indicators. In the following, the indicators are arranged based on the degree of impact on the perception of spirituality from rank 1 meaning the most impact to rank 15 meaning the least impact. Findings show that the greatest impact on the perception of spirituality is related to somatic indicators.

Keywords: Architecture, Sense of Spirituality, Nasir Al-Molk Mosque, Structural Equation Modeling.